

חלק כ' חיי שרה א'

ס"א: חילוק פרש"י בשני חיי אברהם ושרה: ובשיחת ש"פ חיי"ש תנש"א
הע' 15 מבואר עוד חילוק, שלא נכפלה גבי אברהם 'שני חיי אברהם'
כבשרה.

סוס"ב-ג (והע' 23): בביאור הצורך ד'היניקה בנים שרה', והנס דלידת בני
קטורה, ראה ליקוט מענות קודש תש"מ מענה כד, ועיין בארוכה לקו"ש
שנתבאר באו"א. (והוא משיחות ש"פ חל"ה ע' 94 ואילך (ועיי"ש הע' 10)
חיי שרה ותולדות תשמ"ה, ולהעיר ממה שנתבאר בשי' תולדות במענה
לזה ששאלו שלפני שנים נתבאר ונדפס באופן הפכי. עיי"ש).

הע' 40: תשובה דישמעל בחיי אברהם: עד"ז בלקו"ש חט"ו ע' 147 וש"נ.
[ס"ג: החילוק דליצני הדור, שרות: להעיר דבשי' חיי"ש תשמ"ב (לה"ק
סט"ז) מזכירן בחדא מחתא].

[לפני ש"פ תולדות, ער"ח כסלו, תשמ"ה]

"צעטלי" בכת"ק בו ציין כ"ק אדמו"ר שליט"א את הפרש"י שיתבאר בעת ההתועדות דש"פ תולדות (מהעתקה. מתפרסם בזה לראשונה באדיבות הת' מנחם מענדל שי' שמוקלער וזכות הרבים תלוי' בו):

בל"נ 1) דצר קלסתר כו' לאחר שכבר פרש"י לעיל כא ב,

במוזר שאירע לאברהם שנולדו כו"כ בנים לאחר 40 שנה – למה לא אירע לו כן ביחד עם שרה (החילוק רק ג' שנים)

חלת עבודתה שוין ממש לשנים האחרונות
בגמר ושלימות עבודתה?

ג) ע"פ הידועי שכל עניני התורה (גם
הסיפורים שבתורה) הם הוראות (תורה מ'
לשון הוראה), ובפרט הסיפורים ע"ד
דברי ימי חיי ה"אבות" וה"אמהות" (ו-
עאכ"כ ראשון שבאבות וראשונה שבאמ-
הות) דכל אחד ואחד מבני¹³, שהם הור-
אות בנוגע לימי חייו של כאו"א מישראל,
מעשה אבות סימן (הוראה ונתינת-כח) ל-
בנים¹⁴ – צריך להבין מהו הלימוד וההו-
ראה בעבודת כאו"א מישראל מ"שני חיי
שרה" ש"כולן שוין לטובה", דלכאורה,
כיון שזוהי מעלה מיוחדת שנתפרשה בכ-
תוב בנוגע לשרה דוקא¹⁵, איך יתכן לומר
על זה "סימן לבנים", ששנות חייו של
כאו"א מישראל צריכים להיות באופן ש-
"כולן שוין לטובה"!!

ב. ויש לומר הביאור בזה:

רחל (אחת מהאמהות (ברכות טז, ב)) הבה לי בנים
ואם אין מתה אנכי, חיי שרה ה"ה משולד להי בן
יצחק, והוא ל"ז שנה".

11) ראה זח"ג קנב, א. מכתבי תורה (לה-
רגוצ'בי) מכתב צט.

12) ראה רד"ק לתהלים יט, ח. זח"ג נג, ב.

13) ולכן אמרו חז"ל (ברכות שבעה ע"ה 10) "אין

קורין אבות אלא לשלשה, ואין קורין אמהות אלא
לארבע" – ראה תו"א ר"פ וארא. ובכ"מ.

14) ראה תנחומא לך לך ט. ב"ר פ"מ, ו. רמב"ן
לך לך יב, ו. לקו"ש חט"ו ע' 76. ושי"נ.

15) ועד שאפילו באברהם שנאמר בו (בסוף ה-
פרשה (כה, ז)) "ואלה ימי שני חיי אברהם מאת שנה
ושבעים שנה וחמש שנים", בו ק' כבן ע' ובן ע' כבן
ה' בלא חטא" (פרש"י עה"פ) – לא נתפרש עוה"פ
"שני חיי אברהם" (כמו בשרה), ש"כולן שוין
לטובה".

16) בהבא לקמן – ראה בארוכה ד"ה ויהיו חיי
שרה שנאמר בהתוועדות סה"מ מלוטט ח"ה ע' סה
ואילך.

(*) להעיר ממד"ל (ברכות ט, א. וש"נ) אשה
מזרעת תחלה יולדת זכר.

בפסוק "ויהיו חיי שרה מאה שנה ו-
עשרים שנה ושבע שנים" – שבו נכללים
כל מעשי ועבודתה של שרה במשך כל
שנות חייה – נרמזת גם כללות עבודת ה-
אדם, כי, הכחות שבנפש האדם¹⁷ נחלקים
(בכללות) לג' חלקים: (א) מדות, (ב) מוחין
(שכל), (ג) רצון ותענוג (למעלה מהשכל),
המרומזים במספר שנות חיי שרה – "מאה
שנה עשרים שנה ושבע שנים", כמבואר
בדרושי חסידותיים ש"מאה שנה" קאי על
כתר (רצון ותענוג), "עשרים שנה" קאי על
חכמה בינה (מוחין), ו"שבע שנים" קאי על
שבע המדות.

ונוסף על העבודה בנפש האדם ("מאה
שנה ועשרים שנה ושבע שנים"), מודגשת
ב"חיי שרה" גם הפעולה בעולם.

ובהקדים המבואר במק"א¹⁸ החילוק ש-
בין האבות לאמהות, שהפעולה דהמשכת
הקדושה בעולם נעשית בעיקר ע"י ה-
אמהות, החל משרה¹⁹ (הראשונה שב-
אמהות), ולכן, בסיום שני חיי שרה²⁰ (גמר

17) האדם האמיתי – "אתם קרוין אדם" (יבמות
סא, רע"א), ע"ש אדמה לעליון (ראה של"ה ג,
רע"א. ועוד). – ויש לומר, שבשכיל ענין הבחירה
נעשה כן גם באוה"ע (ראה עז"ז סה"מ תרנ"ז ס"ע
שיט).

18) לקו"ת ר"פ ברכה. ביאורו ותו"ח ואוה"ת
ריש פרשתנו. ועוד (ראה הנסמן בסה"מ מלוטט ח"ב
ע' קנא). ד"ה ויהיו חיי שרה הנ"ל.

19) נוסף לכך ששבע המדות ("שבע שנים") הם
המקור שמהם ועל ידם נמשכת העבודה במעשה
בפועל, גם בחלקו בעולם, וע"ז בכל העולם.

20) ראה לקו"ש ח"ה ע' 339 ואילך. ושי"נ.

21) להעיר, שאברהם ושרה הם דוגמת נשמה
וגוף (זהר פרשתנו קכב, ב. ועוד).

22) נוסף על פעולתה במשך שנות חי', החל
מהעשירות דאברהם בכסף וזהב (שבזה מודגשת
הפעולה בבירור ניצוצות הקדושה שבעניני העולם)
שבאה לו ע"י שרה, כמ"ש "ולאברהם הטיב" (פרעה)
בעבודה ויהי לו צאן ובקר וגו' (לך לך יב, טז), עד
שבכליתו ממצרים הי', כבד מאד במקנה בכסף

כד

[כ"ח מרחשון]

מענה לר' משה לברטוב על שאלותיו בהמדובר בהתועדות מוצאי ש"פ חיי שרה – שנתבאר מדוע לא פרש"י בהא דהוליד אברהם בני קטורה ריבוי שנים לאחר לידת יצחק, ואעפ"כ לא נאמר על זה שהי' בדרך נס, דהוא מכיון דגבי אברהם מעיקרא לא הי' אצלו תשות כח ויכל להוליד, משא"כ גבי שרה שהי' בדרך נס. ועפ"ז נת' גם מה שגבי אברהם – עה"פ "אברהם הוליד את יצחק" (תולדות כה, יט) פרש"י "לפי שהיו ליצני הדור אומרים

מאבימלך נתעברה שרה", וגבי שרה – עה"פ "היניקה בנים שרה" (וירא כא, ז) פרש"י "השרות . . היו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאו מן השוק", דהוא כיון דגבי אברהם אליבא דאמת מעיקרא לא הי' פלא שיליד (מצילום כתי"ק – תשורה מטוסוב כ"ף כסלו תשנ"ט):

[1] במכתבו כתב: "בנוגע לאברהם, רש"י ב"ז פסוק יז מפרש ואעפ"י שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק וכו' בימי אברהם נתמעטו וכו', והיינו שבין לידת ישמעאל ולידת יצחק כבר הי' לו לפלא שיליד (והגם שרש"י מסביר זה על "ואם שרה", אך הרא"י שמביא מדורו הראשונים קאי על אנשים), וא"כ הדרא קושיא לדוכתא איך הוליד אח"כ בני קטורה, ואיך לא הי' פלא אצל הנשים על אברהם".

כ"ק אדמו"ר שליט"א סימן בעיגול את התיבות: "הי' לו לפלא שיליד", וכתב:

וּתִיכֶף בְּאוֹרֵעֶנְט שְׁזוּהִי תַמִּי' קִימַת

[2] במכתבו כתב: "ולכאוי בפשטות י"ל שהן הי' להן עסק עם הנשים, ומה שבתולדות רק ליצני הדור אמרו שמאבימלך כו' הנה זהו מפני ששאר אנשים אחר שראו שנתעברה שרה, האמינו ג"כ על אברהם, משא"כ הנשים לא ידעו ששרה היתה מעוברת דאל"כ לא היו אומרים "אסופי כו'".

כ"ק אדמו"ר שליט"א סימן בעיגול את התיבות: "בפשטות י"ל שהן הי' להן עסק עם הנשים", וכתב:

הַאֲוֹמֵנִים זֶהוּ פְּשׁוּטוֹת שְׁאִין מִתְעַנִּינִים בְּגִיל הָאֵב

[3] במכתבו כתב: "ועל מה שהוליד אברהם אח"כ, זהו (כפי שהרבה מתרצים) מאחר שכבר התחיל להוליד".

כ"ק אדמו"ר שליט"א סימן בעיגול את התיבות: "שכבר התחיל להוליד", וכתב:

הֲרִי בִנְתִיִּים עֲבְרוּ לִזְ שֵׁנִים וְט' חֲדָשִׁים!!

חיי שרה ג

הוליד בנים רבים מקטורה". אבל אין לפרש כן שיטת ודעת רש"י, שהרי מן פשטות הכתובים הנ"ל לא משמע כן, ואם ס"ל לרש"י הכי ה"ל לו לפרשו, ויתרה מזה מפירושו גופאי משמע ל-היפך, שכתב, "אע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח בעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהירו תולדותיהם בני ס' ובני ע"א".

ואפילו את"ל שאצל אברהם לא הי' תה תשות כח עד היותו בן מאה"י [אן ש(לאחר זמן ד"אברהם"י ושרה זקנים)] חזר לנערותו והוליד בהיותו בן מאה"י, הרי לאחרי זה נאמר בפרשתנו (עוד פעם) "ואברהם זקן בא בימים"י, היינו

א. "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ותלד לו גו"י".

וידועה התמי' בזה: בכמה כתובים קודמים מפורש, שלידת יצחק בהיות אברהם בן מאה היתה דבר נסי (לא רק בגלל גילה של שרה אלא גם) כיון ש-אברהם הי' בגיל שע"פ טבע אינו יכול להוליד:

"ויפלי אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד (ואם שרה הבת תשעים שנה תלד)": "ואברהם י ושרה זקנים באים בימים גו' ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן": "ותאמר מי מלל לאברהם גו' כי ילדתי בן זקוני", ועד "שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה".

ע"פ זה יש להבין מדוע כשנולדו לאברהם עוד ששה בנים, ארבעים שנה לאחרי לידת יצחק, כשהי' בן ק"מ שנה, לא נתפרש בכתוב שזהו דבר נסי ומופלא וכו'.

והנה הרמב"ן כתב אודות לידת יצחק שאין הפלא בכך ק' שיוליד, ומביא רא"י מהנ"ל — ש"אחרי זה מ' שנה

(8) ראה גם ראב"ע לך שם. אלא שממשיך, וכ- אשר תסתכל ותראה כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם.

(9) ראה בארוכה במפרשי רש"י לך שם. ולדעת כמה (הרא"ם ועוד) לא הי' שום נס בזה שאברהם הוליד. אבל ראה גר"א ובאר בשדה שם (ועוד). שגם בזה שאברהם הוליד הי' נס, כדיוק לשון הכתובים הנ"ל. וראה הערה הבאה.

(10) ראה בארוכה לקו"ש ח"ב ע' 80 ואילך. אבל גם בפרש"י יש לפרש בכמה אופנים. ובפרט שברש"י אין בירור גמור, ע"ד שרש"י עצמו ב- פשע"מ מביא כמ"פ ב' (ויותר) פירושים בכתוב.

ועוד, דאפילו את"ל (כנ"ל) דאצל אברהם לא הי' נס מאחר שלא היתה אצלו תשות כח מתחילה, הרי זה גופא הוא פלא וחסד — ראה פרש"י לך שם.

(11) וירא ית, יא.

(12) ראה ב"ר פניג, ט, מלל. . . מוליד למאה שנה. . . יכשה ונעשה מלילות". וראה ב"ר שהובא בסמוך בפנים.

(13) כד, א. — וראה לעיל ע' 89 ואילך.

(1) פרשתנו כה, א.

(2) לך יז, יז.

(3) וירא ית, יא"כ. וראה שם, יג.

(4) שם כא, ו.

(5) לשון רש"י ר"פ תולדות.

(6) ראה רש"י פרשתנו (כד, סב) שבעת שחזר יצחק מהליכתו להביא את הגר לאברהם שישאנה פגש את רבקה כו', ויצחק נשא את רבקה בהיותו בן ארבעים שנה (תולדות כה, כ).

(7) וראה גם רמב"ן ויגש מו, טו.

בניהן עמהן והניקה אותם, שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק¹⁴, וכן בפרשת לך לך¹⁵ פרש"י "ובהנקה שדים כשנצרכה לכך כיום משה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כולם".

דלכאורה, אם טעם הדבר הי' רק כדי להוכיח ששרה ילדה את יצחק ואינו אסופי מן השוק, הי' מספיק שכולם יראו שמניקה את יצחק, או שתניק עוד כמה בנים, אבל למה הוצרכה להניק את "כולם"? אלא שהי' בזה ענין נוסף, שהנס דלית יצחק גרם לכו"כ עניני השפעה ועד ל"ר שחוק... בעולם", ולכן בא זה לידי ביטוי גם בזה שהניקה בניהם של כל השרות.

ועפ"י י"ל, שכשם שמצינו אצל שרה, שהנס דלית יצחק גרם לעוד כמה נסים אצלה ובזכותה, ונסים שהביאו ישועה והצלה בעולם ("הרבה עקרות נפקדו עמה... נענו עמה", ועד להניק בניהם של כל השרות) — עד"ז הוא בנוגע לאברהם, שהנס דלית יצחק גרם לעוד נסים אצלו, שנולדו לו עוד בנים בדרך פלא ונס (לאחרי ש"אברהם זקן בא בימים"), ובנים אלו אינם בני ישראל אלא מאומות העולם (ע"ד הנ"ל בשרה).

ג. אלא שטעמא בעי: מהו הטעם שהנס דלית יצחק גרם לעוד נסים שיהי' "שחוק... בעולם"?

וגם יש להבין השינוי בזה בין אב-הם לשרה:

(א) אצל שרה היתה פעולה זו בעולם

שהי' אצלו זיקנה שנוסף לאח"ז, וא"כ הרי הולדת בני קטורה בהיותו בן ק"מ היא דבר נסי.

וכמובן מדברי המדרש¹⁶ על הכתוב "ואברהם זקן גו" — "אמר ר' יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן אלא שהחזירו הקב"ה לימי נערוותו צריך לכתוב פעם שני ואברהם זקן, רב אמי אמר כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית¹⁷ — הרי שאפילו את"ל שלידת יצחק היתה נס מצד אברהם (שזקנה ותשות כח השייכת להולדה לא שלטה עליה) מ"מ צריך לנס בשביל הולדת הבנים מקטורה שהיתה לאחרי שכבר נאמר עוה"פ "ואברהם זקן בא בימים"¹⁸.

ב. ויש לומר נקודת הביאור בזה:

בסיפור לידת יצחק נאמר¹⁹ "ותאמר שרה צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי", ופרש"י²⁰ "הרבה עקרות נפקדו עמה, הרבה חולים נתרפאו בו ביום, הרבה תפלות נענו עמה, ורב שחוק הי' בעולם", הרי שהנס דלית יצחק הי' באופן כזה שגרם ישועה והצלה בכל העולם, עד שהביא ששמחה ורב שחוק הי' בעולם.

ובזה יובן מ"ש רש"י שם עה"פ²¹ היניקה בנים שרה — "מהו בנים לשון רבים, ביום המשתה הביאו השרות את

(14) ב"ר פמ"ח, טז.

(15) ראה בארוכה מפרשי המדרש.

(16) וראה בארוכה נור הקודש (השלם) לב"ר

שם (וראה גם באר בשדה לך שם). וראה פ"י מהר"ז שם. ועוד.

(17) וירא כא, ו.

(18) והוא בב"ר פנ"ג, ח. וראה פסיקתא רבתי פ'

מב (מג) — וה' פקד. פסיקתא דר"ב פ' כב — שוש אשיש.

(19) מב"מ פז, א. ב"ר שם, ט. ובכ"מ. וראה

פד"א פנ"ב. פסיקתא דר"ב שם.

(20) יז, טז. ומס"ס: בראשית רבה רמזו במקצת.

יצחק (ועם ישראל) הוא הפעולה (וה) שליטה על אומות העולם.

ועפ"ז יש לומר, שזהו תוכן ענין הנסים שבאו בהמשך ללידת יצחק שגר-מו שיהי' "רב שחוק" . . בעולם, שעי"ז הודגש ענין השררה שלהם על העולם כולו, שהם הגורמים שתהי' ישועה בעולם; ובוזה גופא היו שני סוגים – הנסים השייכים לשרה והנסים דאברהם (הולדת בני קטורה) – בהתאם להחילוק בין ענינו של אברהם וענינה של שרה, כדלקמן.

ד. ויובן זה בהקדם דברי הרמב"ם²⁵ אודות חייב ז' מצות בני נח: "צוה משה רבינו מפי הגבורה לכופ את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח", כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו כו' אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת . . אינו מחסידי אומות העולם".

וצ"ע, הרי "משה רבינו לא הנחיל התורה והמצות אלא לישראל"²⁶, ומהי השייכות דב"נ למ"ת ולבנ"י ועד שבנ"י צריכים לכופ את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח, והם יעשו אותן מפני שצוה הקב"ה כן בתורה?

ונתבאר בזה כמ"פ²⁷ ע"פ מחז"ל²⁸ שכל הבריאה היא בשביל ישראל שנק' ראשית ובשביל התורה שנקראת ראשית,

תיכף ומיד, "הרבה עקרות נפקדו בו ביום", וכן זה שהניקה בנים שרה, ואילו אצל אברהם הי' זה משך זמן רב – ארבעים שנה – אחר לידת יצחק.

ב) אצל שרה בא זה כתוצאה ממילא מלידת יצחק, בלי פעולה מיוחדת מצד שרה, משא"כ אצל אברהם הי' זה כענין בפ"ע, הולדת בנים – אוה"ע (מקטורה) באופן נסי.

ויש לומר, שבזה נרמז ענין עיקרי ויסודי בהשפעת בני ישראל באומות העולם.

דהנה מצינו שקודם לידת יצחק הי' צ"ל שינוי שמם של אברהם ושרה, כ-פרש"י²⁹, "אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן, וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד". שהטעם הוא לפי ש"אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל". ביחד ע"ז מסתבר לומר, שלידת יצחק שייכת ל-תוכן ב' השמות החדשים: "אברהם" ו"שרה".

ולכאורה תמוה: תוכן השמות "אברהם" ו"שרה" (ביחס ל"אברם" ו"שרי") מורה על השליטה על כל העולם – "אברם המון גוים נתתיך"³⁰, לא רק "אברם" – "אב לארם" אלא "אב לכל העולם"³¹, ו"שרה" פירושו (כפרש"י³²) "[לא] שרי (דמשמע) לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל": ומהי השייכות בין שינוי השמות האלה ללידת יצחק, שהוא התחלת עם ישראל, "כי ביצחק יקרא לך זרע"³³?

ומשמע מזה, שענין עיקרי בלידת

(25) הלי' מלכים פ"ח ה"י וי"א.

(26) רמב"ם שם ריש הלכה יו"ד.

(27) ראה לקו"ש ח"כ ע' 140 ואילך. וש"נ.

(28) פרש"י ר"פ בראשית. וראה תנחומא בא-

בער שם יו"ד. אותיות דרע"ק אות ב'.

(21) לך טו, ה.

(22) שם יו, ה ובפרש"י.

(23) שם יו, טו.

(24) וירא כא, יב.

לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה". דלכאורה תמוה, איך יעלה על הדעת לפרש ש"נתאו החכמים והנביאים ימות המשיח". כדי שישלטו על כל העולם... ירדו בעכו"ם... כדי שישארו אותם העמים", והרי אפילו בנוגע לחכמי אוה"ע מצינו שעיקר עיסקם ומשאת נפשם הוא במושכלות ואין להם תשוקה לשלוט ולרדות, וכ"ש וק"ו שכי"ה בנוגע לחכמי ונביאי ישראל?

אלא כוונת הרמב"ם היא, דסלקא דעתך אמינא שתכלית המעלה שאלי' נתאו החכמים וכו' היא לתקן את ה' עולם, היינו ללמד את העולם דעת את הוי' באופן של פעולה והשפעה (כמ"ש בפרק יא), שזהו ענין של שליטה ורדי' אמיתית (ברוחניות). וקמ"ל הרמב"ם כאן שזה אינו שלימות הענין, ולא בשביל זה נתאו החכמים והנביאים לימות המשיח, אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה ויהיו חכמים גדולים ויודעים דברים ה' סתומים.

אבל אעפ"כ ממשיך, כנ"ל, שגם דרגא נעלית זו דבני' פועלת בעולם, שברוך ממילא יהי' מצב כל העולם באופן נעלה ביותר, ש"לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד כו' שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

ו. ע"פ כל הנ"ל יובן גם תוכן הענין שקודם לידת יצחק הי' צ"ל שינוי השם דאברהם ושרה, "אב המון גוים" ו"שרה על כל" – כי בראשית יצירת עם ישראל בהולדת יצחק ע"י אברהם ושרה הי' צ"ל מודגש שמציאותם של ישראל (אינה ענין ופרט בהבריאה, אלא) היא עיקר ומטרת כללות הבריאה כולה.

וזהו גם הטעם שלידתו של יצחק ב-

בסוף פרק יא מסיים הרמב"ם, "וקבץ נדחי ישראל... ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר כי אז אה' פוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד", ובסוף פרק יב מסיים, "ובאותו הזמן לא יהי' שם לא רעב כו' שהטובה תהי' מושפעת הרבה כו' ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

כלומר: בסוף פרק יא מדובר אודות פעולת משיח ובני' באוה"ע, "ויתקן את העולם כולו כו'", ואילו בסוף פ"ב מדבר אודות הנפעל באוה"ע בדרך ממילא, דפשוטות הלשון "ולא יהי' עסק כל ה' עולם אלא לדעת את ה' בלבד" (שכוונתו לכללות המין האנושי, גם אוה"ע) אינו באופן שבני' יתעסקו עמהם. אבל מ"מ הי' שייך לבני', היינו שזהו תוצאה מעבודת בני', וכדמוכח מזה שכולל באותה הלכה הן מעלת ידיעת ה' דבני' והן זה שעסק כל העולם כולו יהי' לדעת את ה', והיינו שזה ש"לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד" יהי' קשור ותוצאה ממצב בני' באותו הזמן.

ובזה יובן הדיוק בדברי הרמב"ם ב' הלכה שלפנ"ז, "לא נתאו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בעכו"ם ולא כדי שישארו אותם העמים ולא כדי

(37) צנפי"ג, ט (ושם: לעבדו. וראה לקו"ש

חכ"ג ע' 103 בהערה).

(38) ישע"י, יא, ט.

(39) ראה לקו"ש חכ"ה ע' 127 הערה 47.

(40) ראה לקו"ש חכ"ז ע' 246 ואילך.

(41) בפ"ב הי"ד.

(42) ראה תו"א תולדות יט, רע"ג.

וא"כ תמוה, מהו הצורך וההכרח שהנס דלית יצחק יביא ויגרום לעוד נסים – „היניקה בנים שרה" וכו', כנ"ל שייעשה נס גדול כזה, שהרבה עקרות נפקדו כו', היפך טבע הבריאה?

אלא שלא ה' בזה נס נוסף, כי אם המשך ותוצאה מכללות הנס של לידת יצחק, כי לידת יצחק לא היתה נס פרטי, רק לאברהם ושרה, אלא נס כללי מ- לכתחילה, כדי שתהי' לידת יצחק נעשו אברהם ושרה, „אב לכל העולם" ו„שרה על כל" – ובדרך ממילא כשארע הנס נפעל ונמשך ב„כל העולם" וב„כל", ונשתנו סדרי בראשית (כולל אוה"ע).

ז. והנה בפעולת הנס דלית יצחק על אוה"ע גופא, היו שני פרטים (מצד אברהם ומצד שרה, כנ"ל) – שיש לומר, ששני ענינים אלו הם השרש לשני ה- אופנים הנ"ל בפעולת ישראל על אוה"ע – ובהתאם להחילוק בתוכן עבודת אב- רהם ושרה, המודגש גם בשמם החדש שניתן להם לפני הולדת יצחק:

אברהם ע"ש „אב המון גוים", „אב לכל העולם", מורה על שייכות ל„המון גוים", „כל העולם", ולכן גם ההשפעה הנסית שנעשתה על ידו ב„המון גוים" היתה ע"י פעולה מיוחדת מצד אברהם (להוסיף בעולם) – „ויוסף אברהם ויקח אשה גו' ותלד לו גו'" (ומטעם זה באה (לא בקירוב זמן להולדת יצחק אלא) לאחר זמן, כי בזה מודגש שבאה בדרך פעולה חדשה).

משא"כ שרה שהיא „שרה על כל", ה"ז גדר של שררה ומלכות, שהמלך הוא

דרך נס היתה באופן כזה שפעל באוה"ע כנ"ל, „הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק ה' בעולם", ותוס' השפעה שבשרה באופן ד„היניקה בנים שרה", ועד"ז באברהם, שהפלא והחסד לאברהם בהולדת יצחק, פעל גם ש- הוליד עוד (ששה) בנים מקטורה – כי כדי שבנ"י יוכלו לפעול על אוה"ע, היתה פעולה מיוחדת ע"י הקב"ה שגם אוה"ע ירגישו דבר זה גופא, שעיקר מציאותו של העולם, כולל מציאותם דב"ג, הוא ישראל.

[ועד"ז שמצינו בנוגע לתורה – ש- ארו"ל⁴³ „שכשניתנה תורה לישראל ה' קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי עובדי כוכבים אחזתו רעדה ב- היכליהן כו' נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו שמא מבול בא לעולם כו' א"ל חמדה טובה יש לו בכית גנזיו כו' וביקש ליחנה לבניו שנאמר ה' עוז לעמו יתן מיד פתחו כולם ואמרו" ה' יברך את עמו בשלוש"ע].

ועפ"ז מתורצת בפשטות הקושיא: ידוע דקוב"ה לא עבד ניסא למגנא, וזה מובן בפשטות, דכיון שהקב"ה קבע את הבריאה באופן מסודר וטבעי, „לא יש- בות"ו⁴⁴, לא ישנה את סדרי הבריאה אלא לצורך מיוחד⁴⁵.

(43) זבחים קטז, סע"א. מכילתא ר"פ יתרו.

ובכ"מ.

(44) תהלים כט, יא.

(45) וביותר מודגש ע"פ מרז"ל (ע"ז ב, ב. וראה ספרי ורש"י ברכה לג, ב) שהקב"ה החזיר את התורה על כל אומה ולשון כו'. וראה פנים יפות ברכה שם. אוה"ת עה"פ. ועוד.

(46) נח ת, כב.

(47) ראה דרשות הר"ן דרוש ח' הקדמה הא'.

וראה לק"ש ח"ז ע' 49 הערה 16. ויש"נ.

(48) להעיר שבכ"מ (וראה גם שאר המקומות)

שבהערה 19, מדגיש „ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדי" כשני מעיינות והניקה את כולו". משא"כ בפרש"י עה"ת שאינו מדגיש שה' בזה (עוד) „נס".

מובדל מעמו, ולכן פעולת שרה על אה"ע שבאה יחד עם לידת יצחק היתה באופן של בדרך ממילא, ריבוי ברכות באה"ע.

ושלימות ענין זה תהי' בסוף זמן הגלות בכיאת משיח צדקנו, בקיום היעודי, "והי' באחרית הימים נכון יהי' הר בית ה' בראש ההרים גו' ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו גו' 50" – שמצד זה שהגילוי לבנ"י יהי' בתכלית השלימות ה"ז ישפיע בדרך ממילא על

גוים ועמים רבים, עד להמצב ד, מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

(משיחות ש"פ חיי שרה וש"פ תולדות תשמ"ה, י"ט כסלו תשמ"ג)

(51) ראה תניא ספלי, "שאז יודרך גשמיות הגוף והעולם ויוכלו לקבל גילוי אור ה' שיאיר לישראל כו' ומיתרון ההארה לישראל יג' חשך האומות גם כן כדכתיב (ישע' ס, ג) והלכו גוים לאורך וגו' וכתוב (שם ב, ה) בית יעקב וכו'". ואף שפשטות תיכו הלשון הוא שהגהת חושך האומות היא מיתרון ההארה לישראל, והיינו שבא בדרך ממילא, אולי י"ל שמרמז בזה לב' האופנים הנ"ל, שלכן מדויק להביא כמה פסוקים, ומודגש בהלשון שמביא בסופו (מתפלת עמידה דר"ה), והופע בהדר גאון עורך על כל יושבי חבל". וראה לקו"ש חכ"ג ע' 170 ואילך.

(49) ישע' ב, ב ואילך.

(50) ראה פרש"י ישע' שם, ה.

כא. נהוג בכל שבת ללמוד פסוק בפרשת השבוע עם פירוש רש"י, וכן ענין בהערות אאמו"ר על הזהר דפרשת השבוע, וכשנה זו — לבאר ענין בשיעור היומי ברמב"ם, בהתאם לחלוקה דג' פרקים בכל יום, כדי לסיים את ספרו של הרמב"ם במשך שנה אחת, לקראת יום הולדתו הבעל"ט.

בנוגע לפירוש רש"י — נתעכב על דברי רש"י בהתחלת פרשתנו: "על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק, לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה... מה עשה הקב"ה, צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק".
וצריך להבין:

מדוע מרמז הכתוב ענין זה בפרשת תולדות — שבה מדובר אודות מאורעות שאירעו ארבעים שנה לאחר לידת יצחק, כמ"ש¹⁰¹ "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה", ויתירה מזו: ששים שנה לאחר לידתו של יצחק, שאז היו "תולדות יצחק", כמ"ש¹⁰⁵ "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם" — לכאורה, ממה-נפשך, אם יש צורך להבהיר ענין זה, צריכים לומר זאת מיד בהתחלת הסיפור אודות לידת יצחק, ואם בהתחלת הסיפור דלידת יצחק אין צורך להבהיר זאת, מה נשתנה איפוא כאשר באים לפרשה זו?!

ותמיהה זו גדולה יותר — הן בנוגע להבהרת הדבר בהתחלת הסיפור אודות לידת יצחק, והן בנוגע לשלילת הצורך בהבהרה זו בפרשת תולדות:

בנוגע להתחלת הסיפור אודות לידת יצחק — מצינו בפירוש רש"י על הפסוק¹⁰⁶ "ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו", "לזקוניו — שה' זיו איקונין שלו דומה לו", ולכן נאמר "לזקוניו", ולא בלשון הרגיל: לעת זקנתו, וכיו"ב. ומכיון שכן, מה מוסיף רש"י בפרשתנו?!

[ואף שענין זה מופיע בפרש"י בחצאי-עיגול — אין זה "תירוץ", אלא "קושיא" — מהו אמנם הטעם לכך שהדבר לא נכתב באותו אופן כשאר דברי רש"י, ובהקדים:

בנוגע לחצאי-עיגול יש לומר בכמה אופנים: (א) פירוש שניתוסף ע"י תלמידי רש"י, (ב) פירוש שנכתב ע"י רש"י עצמו — אלא שנכתב בתור הוספה לאחר זמן, בשולי הגליון וכיו"ב, או שעדיין ה' צורך לברר פרט מסויים בדבר (ע"ד ה"חצאי-עיגול" שבשו"ע של רבינו הזקן — ש"כל ספק העמיד בתוך חצו"ג, ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה לראות אם צדקו דבריו כו"ל¹⁰⁷).

ובכל אופן שהוא — מוכח, שהענין שנכתב בחצו"ג הוא "בדרי דאונא" ביחס לדרך לימודו של רש"י, פשוטו של מקרא, שכן, אפילו אם זוהי הוספה של

¹⁰⁴ פרשתנו כה, כ. ¹⁰⁵ שם, כו. ¹⁰⁶ וירא כא, כ. ¹⁰⁷ שארית יהודה תארו"ת סי' ו נעתק בהוספות לשו"ע אדה"ז או"ח ח"א ע' 52 [356]. הובא בשער הכולל פ"א סי"ב.

בלתי מוגה

תלמידי רש"י, הרי פשיטא שלא יוסיפו אלא ענין שיש לו שייכות לדרך הלימוד של רש"י! משהו "זר" — בוראי לא ירהיב עוז כנפשו להוסיף משהו בפירוש רש"י, אא"כ תלמידו החביב כו'. שבראותו שפירוש זה מתאים לשיטת ודרך הלימוד של רש"י — הוסיף זאת, אבל רק בחצע"ג, כדי להכדיל בין דברי הרב לדברי התלמיד; ועאכו"כ אם נאמר שהדבר נכתב ע"י רש"י עצמו, הרי אפילו אם ה' אצלו איזה ספק בדבר, מובן, שיש לזה שייכות לדרך הלימוד דפשוטו של מקרא. ואדרבה: יש צורך לחפש ביאור מהו אמנם הטעם לכך שרש"י לא כתב ענין זה — "שהי' זיו איקונין שלו דומה לו" — באותו אופן שכותב את כל הפירושים שלו בפשוטו של מקרא!].

ולאידך, בנוגע להבהרת הענין בפרשתנו — אינו מובן: לאחר שבסיום הפרשה הקודמת נאמר "ויוסף אברהם ויקח אשה גו' ותלד לו גו'¹⁰⁸", היינו, שבהיות אברהם בן ק"מ שנה הוליד עוד ששה בנים — היתכן שמיד לאחר זה צריך רש"י להבהיר ולשלול את הטענה ש"מאבימלך נתעברה שרה"?! גם צריך להבין: מהו הדיוק "שהיו ליצני הדור אומרים כו'" — ליצני הדור דוקא?

כב. האמור לעיל בא גם בהמשך להמדובר בהתוועדות הקודמת¹⁰⁹ בביאור הענין ד"ויוסף אברהם ויקח אשה גו' ותלד לו גו'" — דלכאורה, היתכן שהתורה אינה עושה "שטורעם" מיוחד מגדל הנס שבדבר, ובמכ"ש וק"ו: אם לידת יצחק בהיות אברהם בן מאה שנה — היתה בגדר נס, כמ"ש¹¹⁰ "ואברהם ושרה זקנים" — לא רק שרה אלא גם אברהם, וכפי שאמרה שרה "ואדוני זקן"¹¹¹ [ומה שנאמר "ואני זקנתי" — "שינה הכתוב מפני השלום"¹¹²] — הרי עאכו"כ שהולדת ששה בנים בהיותו בן ק"מ שנה היא בגדר נס גדול! ושאלו על זה: כיצד מבארים שגם אצל אברהם ה' הדבר בגדר נס — כה בשעה שבפעם קודמת נתבאר באופן הפכי, שאצל אברהם לא ה' צורך בענין של נס, והראי', שבהיותו בן ק"מ שנה הוליד ששה בנים, כפי שדובר אז בארוכה, וכבר נדפסו הדברים¹¹³, וא"כ, כיצד יכולים לבאר באופן הפכי? והמענה לזה — שכבר דובר פעמים רבות שיכולים לפרש כמה וכמה פירושים, ולא רק פירושים שונים, אלא אפילו פירושים הפכיים.

ובהתאם להוראת חז"ל¹¹⁴ "היתלה באילן גדול" — עזר הקב"ה שבענין זה יכולים להיתלות על אדמו"ר הזקן, בדרושים דתורה-אור על פרשת השבוע: כתו"א דפרשתנו¹¹⁵ ישנו דרוש ד"ה מים¹¹⁶ רבים לא יוכלו לכבות את

(108) חיי שרה כה, א"ב. (109) שיחת ש"פ חיי שרה סי"ט. (110) ורא' ית, יא. (111) שם, יב. (112) פרש"י עה"פ שם, יג. (113) לקו"ש ח"כ ע' 80 ואילך. (114) פסחים קיב, סע"א. (115) יז, ד ואילך. (116) שה"ש ת, ד.

האהבה גו', ותוכן הביאור¹¹⁷ ש"מים רבים הוא ההתבוננות שהאדם משיג ומתבונן בגדולת ה'. . . שמזה נמשך ואהבת ככל לבכך כו', ואהבה זו גדלה מאד להיות נפשו צמאה לה' בבחי' ככל מאדך בלי גבול". ועז"נ "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה" — ש"לא יוכל להשקיט ולכבות צמאון האהבה זו ע"י המים רבים עצמן. שהיא ההתבוננות הנ"ל . . . כי אם . . . ע"י עסק התורה ומצוות מעשיות". ועז"נ¹¹⁸ "אם יתן איש את כל הון ביתו". דקאי על לימוד התורה וקיום מצוות מעשיות כו'.

והנה, דרוש ד"ה זה ישנו גם לפני"ז — בתו"א ריש פ' נח, ושם הביאור הוא באופן הפכי: "מים רבים הם כל טרדות הפרנסה והמחשבות שבעניני עוה"ז כו'". ועד שהם בדוגמת "מי המבול". ועז"נ מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, שכל הטרדות והבלבולים דעניני עוה"ז "לא יוכלו לכבות את האהבה . . . המוסתרת שיש בכל נפש מישראל בטבע . . . מלהיות תמיד בבחי' אהבה ותשוקה נפלאה לעלות וליכלל למעלה, ואדרבה, ע"י התלבשותה במים רבים הנ"ל יכולה להגיע למדרגה היותר גבוהה מקודם שירדה לעוה"ז" (וע"ד המשל מסתימת הנהר כו' שע"י נעשה הילוך המים בתוקף גדול יותר).

ובכן: יהודי שלומד את ה"חסידישע פרשה" — כידוע הפתגם אודות לימוד תורה-אור בשבתות החורף, ולקוטי-תורה בשבתות הקיץ (החל מסיום החורף) — הרי אפילו כאשר לומד רק חלק מהפרשה, מגיע הוא לדרוש מים רבים שבפ' תולדות (שהוא הדרוש השני שבפ' תולדות), ואז יכולה להתעורר אצלו קושיא עצומה: הוא זוכר עדיין את הדרוש מים רבים שבפ' נח שלמד לפני שבועות אחדים בלבד, ששם מבאר אדמו"ר הזקן ש"מים רבים" קאי על הטרדות והבלבולים דעניני עוה"ז, וא"כ, היתכן שבפ' תולדות מבאר אדמו"ר הזקן עצמו פסוק זה עצמו באופן הפוך — ש"מים רבים" קאי על אהבה רבה וצמאון לה' ? ! ולא עוד אלא ששני דרושים אלו נסדרו ע"י אדמו"ר הצ"צ בספר אחד !

והמענה לזה — כאמור לעיל — שבתורה ישנם ריבוי פירושים, ובלשון רש"י¹¹⁸: "יתיישב המקרא על פשוטו דבר דיבור על אופניו, והדרש תדרש, שנאמר¹¹⁹ הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע, מתחלק לכמה ניצוצות", ובלשון חז"ל¹²⁰: "שבעים פנים לתורה", ויתירה מזו: כמבואר בכתבי האריז"ל¹²¹ שבכל ענין בתורה ישנם ששים ריבוא פירושים ע"ד הסוד, ס"ר פירושים ע"ד הדרש, ס"ר פירושים ע"ד הרמז, וס"ר פירושים ע"ד הפשט.

117 ית, ב. 118 וארא ו, ט — משבת פח, ב. 119 ירמ" כג, כט. 120 במדבר פ"ג, טז. זח"א מז, ב. ח"ג כ, א — ברע"מ, רטז, א, רכג, א. 121 שער הגלגולים הקדמה ח, וכ"כ בש"וה"ק בענין היחודים על קברי צדיקים הקדמה ג (קח, ב). לקוטי מהרח"ו שבסוף שער מאמרי דו"ל להאריז"ל.

ומזה מובן שכן הוא גם בנוגע לפירוש רש"י, שלמרות היותו "פשוטו של מקרא" — ישנם כמה אופנים בלימוד ע"ד הפשט, ולא רק פירושים שונים, אלא אפילו פירושים הפכיים.

ורא' לדבר — מדברי הרשב"ם¹²², נכדו של רש"י, שמעיד שרש"י בעצמו אמר לו ש"אילו הי' לו פנאי הי' צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום".

ומכיון שכן, אין כל פלא בכך שמפרשים את דברי רש"י בשני אופנים שונים, ואפילו הפכיים זה מזה. — צריכים רק להשתדל וכולל — ע"י אמירת קאפיטל תהלים... שהפירוש יהי פירוש אמיתי, המכוון לאמיתתה של תורה. ואף שמי ידמה ומי ישוה לרש"י, שלימודו הי' באופן שבכל יום נתחדשו אצלו פירושים חדשים אפילו בדרך הפשט — מ"מ, כאשר מספרים סיפור אודות הנהגת גדול בישראל, הרי כוונת הדברים — שילמדו מזה בנוגע להנהגה בפועל!

ולכן, גם לאחר לימוד הענין לאשורו ולבוריו — יש מקום וצורך לעיין וללמוד את הדבר פעם נוספת, ואז — אם הלימוד הוא רק כדבעי — בודאי יתחדשו אצלו פירושים חדשים, ולפעמים — באופן הפכי מהפירוש הקודם. וכמו כן בנוגע להשומעים — שלא מספיק ש"עושים טובה" ורושמים את הדברים, ומפעם לפעם אפילו מעיינים בהם, אלא ענין זה צריך לפעול אצלם הוספה בהבנת התורה בכלל.

ועאכ"כ — שהדברים צריכים לפעול עליו בנוגע להנהגה בפועל, ככל הענינים שבהם צריך להיות "החכם ניכר"¹²³, באכילתו ובשתיתו וכיו"ב, ואפילו בשינתו — שכן, למרות שהרמב"ם לא מזכיר את הענין דשינה* (וכפי שהעירו אודות המדובר בענין זה בהתוועדות הקודמת¹²⁴), הרי הוזכרה לעיל ההלכה ש"אדם מועד לעולם כו' בין ער בין ישן"¹²⁵, ולהעיר גם ממ"ש אדמו"ר הזקן¹²⁶ שהאבות היו בחי' מרכבה בכל מעשיהם אפילו בשינתם. ובנוגע לדברי הרמב"ם — אדרבה — יחפשו תירוץ מדוע לא הזכיר הרמב"ם שהחכם צריך להיות ניכר גם בשינתו**.

כג. עוד ענין צריכים להבהיר — שכאשר שואלים כמה שאלות.

(*) ראה הל' דעות פ"ד ה"ד. אבל ענין זה שייך גם לשאינו חכם שרוצה להיות כריז. (***) ויש לומר: קיום "הלכות הלכות" בעת השינה — הוא רק ע"י קיומם לפני השינה. וי"ל עוד, ואכ"מ.

122) ר"פ וישב. 123) רמב"ם הל' דעות רפ"ה. 124) שיחת ש"פ חיי שרה ס"ה. 125) ב"ק כו. סע"א — במשנה. רמב"ם הל' חובל ומזיק פ"א ה"א. טוש"ע חו"מ סתכ"א ס"ג. 126) מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקמ.

ומתרצים על חלקן. אין לבוא ולטעון: מכיון שעדיין נותרו כמה שאלות — מהי איפוא התועלת בתירון על חלקן? ... לפעמים, מתרצים את כל השאלות בתירון אחד, וכמדובר כמ"פ שכאשר מוצאים "תירון" שמתרץ כו"כ שאלות. מהוה הדבר בירור והוכחה נוספת שזהו תירון מכוון, אבל לפעמים זקוקים לכמה תירוצים כדי לתרץ את כל השאלות, ואז — כאשר מתרצים שאלה אחת, סרה שאלה זו, וזאת — למרות שנותרו כמה שאלות שעדיין לא תורצו. ובנוגע לעניננו:

נקודת הביאור היתה — שכשם שאצל שרה מצינו הוספה מיוחדת בענין הנס, ש"הניקה בנים שרה", בנים לשון רבים, אף שכדי לשלול את הטענה ד"אסופי הביאה מן השוק" מספיק שתניק את יצחק בלבד, כן הוא גם בנוגע לנס דאברהם, שהיתה הוספה בנס זה — שלאחרי מ' שנה, בהיותו בן ק"מ, הוליד ששה בנים.

אמנם עדיין לא מתורץ: (א) מדוע לא מצינו בכתוב שענין זה ה' באופן של נס? (ב) אם יש צורך שאברהם יוליד עוד בנים — מהו הצורך שבנים אלו יולדו מקטורה, ארבעים שנה לאחר שהוליד את יצחק, לכאורה, ה' אברהם יכול להוליד עוד ששה בנים משרה, ובאותו פרק זמן שבו היתה ההוספה בנס אצל שרה?!

וכפי שיתבאר לקמן.

כד. בהערות אאמו"ר על הזהר דפרשתנו¹²⁷ מובא מאמר הזהר¹²⁸ "ויגדלו הנערים"¹²⁹, סטרא דאברהם גרים לון לאתגדלא, וזכותי' סייע לון, הוא הוה מחנך לון במצוות, דכתיב¹³⁰ למען אשר יצוה את בניו וגו' לאסגאה יעקב ועשו".

ומבאר אאמו"ר: "יש כאן ג' דברים להגדלתן, א' סטרא דאברהם, ב' זכותי', ג' חינוכו", כפי שמבאר בארוכה באותיות הקבלה.

ועדיין צריך להבין — תמיהה כללית בענין זה:

כיצד יש לתווך בין דברי הזהר ש"סטרא דאברהם" וזכותו גרם וסייע למצב של גדלות רוחנית (מוחין דגדלות¹³¹) אצל עשו — עם פשטות הכתוב ד"ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד גו'", היינו, שגדלותו של עשו התבטאה (לא בעניני רוחניות וקדושה, כתוצאה מהשפעתו וחינוכו של אברהם, כי אם) בענינים הפכיים?!

והגע עצמך: עשו ה' במצב ירוד כל כך עד שהקב"ה הוכרח לקצר ה'

¹²⁷ לקוטי לוי"צ ע' צב (128) קלח, ב' (129) פרשתנו כה, כז' (130) וירא יח, יט' (131) לקוטי לוי"צ שם.

והביאור — שאין זה נס בפ"ע. כי אם המשך ותוצאה מכללות הנס דלית יצחק, שהי' סוג מיוחד של נס, כלומר, לא רק נס פרטי, אלא נס כללי שפעל בעולם כולו, כדלקמן.

לא. בנסים — שני סוגים: (א) נס פרטי שפועל רק על מי שעבורו נעשה הנס, מפני שהי' זקוק לכך, (ב) נס כללי הפועל גם על אלו שנמצאים בסביבה וכפי שלמד הבן חמש למקרא שישנו סוג של נס הפועל גם על אלו שנמצאים בסביבה כולה — כמ"ש¹⁷⁴ "ויגזע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי", ועד"ז מצינו באבימלך — "כי¹⁷⁵ עצר עצר ה' בעד כל חסם לבית אבימלך (כולל "אשתו ואמהותיו"¹⁷⁶) על דבר שרה", ולכאורה, בשלמא בנוגע לפרעה ואבימלך עצמם, יש צורך בנס כדי שיניחו את שרה, אבל מהו הצורך לעשות נס מיוחד בנוגע לכל אנשי ביתם? והביאור — שאין זה נס נוסף, אלא סוג אחר של נס — נס כללי שפועל על כל אלו שנמצאים בסביבה, וכמו כן בנוגע לעניננו — ע"הנס דלית יצחק אינו נס פרטי שפעל אצל אברהם ושרה בלבד, אלא זהו נס כללי, נס שפעל בכל העולם כולו, והביאור בזה:

לפני לידת יצחק ובתור הכנה לכך¹⁷⁷ — נשתנה שמו של אברהם לאברהם ושמה של שרי לשרה, כמ"ש¹⁷⁸ "ולא יקרא עוד שמך אבוס והי' שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך", ובהמשך לזה — "והפריתי אותך במאד מאד"¹⁷⁹, וכן בנוגע לשרה: "שרי אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה"¹⁸⁰, כי "שרי — משמע שרה לי ולא לאחרים", אלא "שרה סתם שמה, שתהא שרה על כל"¹⁸¹, ובהמשך לזה — "וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן"¹⁸².

ומכיון שלידת יצחק קשורה עם אברהם ושרה לאחר שנפעלה שייכותם לכל העולם, "אב המון גוים" ו"שרה על כל" — הרי מובן, שכאשר נעשה להם נס, בהכרח שנס זה ישפיע גם על כל העולם, דאל"כ, יתעורר ספק ח"ו בעובדת היותם "אב המון גוים" ו"שרה על כל", והראי', שאין קשר ביניהם לכל העולם, [כלומר: אילו הבן חמש לא הי' יודע שישנו הסוג דנס כללי — אין כל קושיא בדבר; אבל לאחר שידוע שיש סוג נס שהוא ענין כללי — הרי בהכרח שאצל אברהם ושרה, "אב המון גוים" ו"שרה על כל", יהי' נס כללין, ובהתאם לכך — מפרש רש"י על הפסוק "כל השומע יצחק לי": "הרבה עקרות נפקדו עמה כו' ורב שחוק הי' בעולם".

וכמו כן בנוגע לנס ד"הניקה בנים שרה" [שגם נס זה בא בהמשך לנתינת

¹⁷⁴ לך יב, יח. ¹⁷⁵ וירא כ, יח. ¹⁷⁶ שם, יז. ¹⁷⁷ ראה פרש"י לך טו, ה. ¹⁷⁸ א. ¹⁷⁹ לך יח. ¹⁸⁰ ה. ¹⁸¹ שם, ו. ¹⁸² שם, טו. ¹⁸³ פרש"י עה"פ. ¹⁸⁴ שם, טז.

השם "שרה"¹⁸³] — שאף שכדי לשלול את הטענה ד"אסופי הביאה מן השוק" הי' מספיקה ברכת שדיים בנוגע להנקת יצחק, מ"מ, גם ברכה זו היתה באופן כללי, שהניקה בנים רבים.

לב. עפ"ז מובן שכן הוא גם בנוגע לנס שנעשה אצל אברהם — שמכיון שהי' נס כללי, התבטא הדבר לא רק בלידתו של יצחק, אלא גם בלידת בנים אחרים, זמרן יקשן וכו', וזוהי הפעולה בעולם — שניתוספו עוד אומות בעולם. ועפ"ז מובן גם המשך הכתוב "ויקשן ילד וגו' ובני מדין וגו'", דלכאורה, למאי נפק"מ? ! והביאור — ששלימות הענין בלידת בנים הוא כאשר יש המשך וקיום לדבר ע"י לידת בני בנים (כפס"ד השו"ע¹⁸⁴), וכן הלאה, ובנדר"ד — שיצאו מהם כמה אומות.

ועפ"ז מובן גם ההכרח שבנים אלו יוולדו מאשה אחרת — מקטורה, ולא משרה:

יצחק — הוא הבן היחיד שמהוה המשך לאברהם, ובלשון הכתוב¹⁸⁵: "כי ביצחק יקרא לך זרע", משא"כ שאר הבנים שמהם יצאו אומות שאין להם שייכות לאברהם.

ומזה מובן שלא הי' שייך שיוולדו משרה עוד בנים צדיקים, כמו יצחק, שהרי נאמר "כי ביצחק (בלבד) יקרא לך זרע": אלא מאי — שיוולדו בנים שאינם הגונים ויצאו מהם אומות שאינם שייכים לאברהם, הרי פשוט שאין כל צורך שבנים אלו יוולדו משרה, ואדרבה: דבר כזה יגרום לשרה צער גדול כו'. [דוגמא לדבר — למד כבר הבן חמש למקרא בנוגע לנח: כל הדורות הולידו לק' שנה והולידו בנים ובנות, ואילו נח הוליד לת"ק שנה וג' בנים בלבד¹⁸⁶, וטעם הדבר — "אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע לצדיק זה, ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה, כבש את מעיינו כו'¹⁸⁷].

ולכן, הי' הכרח שהבנים הנוספים שצריך אברהם להוליד — יוולדו מאשה אחרת.

וכדי שהדבר לא יגרום צער לשרה, שאברהם מכניס לביתו אשה אחרת, ובפרט ש"קטורה זו הגר"¹⁸⁸, שממנה כבר סבלה שרה כאשר הכניסה צרתה לביתה (אף שהיא היתה זו שהציעה את הדבר) — הי' הכרח להמתין עד לאחר פטירת שרה, ואז — "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ותלד לו גו'". ולכן, כאשר הבן חמש למקרא לומד שנולדו לאברהם עוד ששה בנים —

(183) ראה פרש"י שם, טו. (184) אה"ע ס"א ס"ו — מרמב"ם הל' אישות פט"ו ה"ה. (185) ורא כא' יב. (186) ראה שיחת ש"פ לך לך סל"ז. (187) פרש"י בראשית ה, לב. (188) פרש"י חיי שרה כה, א.

אין הדבר בכחינת חידוש אצלו, מכיון שיש הכרח בדבר, שכן, הנס של אברהם מוכרח להיות באופן שיפעל בכל העולם, כמו הנס של שרה, כנ"ל בארוכה.

לג. אמנם, עדיין יש מקום לומר שהחידוש שבדבר הוא — שמאורע זה ה' לאחרי ארבעים שנה:

פעולת הנס של שרה בעולם, ש"הרבה עקרות נפקדו עמה" — לא היתה אלא לאותה שעה, ופשוט שלא נתבטלה המציאות דעקרות מן העולם, שהרי מפורש בפרשתנו¹⁸⁹ בנוגע לרבקה "כי עקרה היא", ועד שה' צורך בהשתדלות מיוחדת שתוכל ללדת — "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו", "זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת"¹⁹⁰.

והרי הדברים ק"ו: ומה רבקה, שהיתה בדוגמת שרה, כמ"ש¹⁹¹ "ויביאה האהלה (ונעשית דוגמת¹⁹²) שרה אמו", לא פעל הנס דשרה על רבקה — הרי עאכור"כ שכן הוא בנוגע לשאר כל העולם.

וא"כ, כאשר מצינו שבנוגע לאברהם היתה פעולת הנס ארבעים שנה לאחרי כן — הרי זה דבר חידוש! ואעפ"כ, לא מצינו שהכתוב ידגיש את הנס שבדבר!

והביאור בזה:

עצם העובדה שפעולת הנס יכולה לבוא לידי ביטוי בעולם לאחרי ארבעים שנה — אין בה משום חידוש, ובפשטות: וכי משום שאברהם אבינו נזדקן בארבעים שנה יגרום הדבר לשינוי בעולם שבו צריכה לבוא פעולת הנס?!

אלא מאי — השאלה היא מאופן פעולת הנס דשרה, שנפסקה מכבר, והתירוץ — בפשטות: בנוגע לשרה — היתה אפשרות שפעולת הנס בעולם תה' מיד באותה שעה שה' הנס דלית יצחק, משא"כ בנוגע לאברהם — לא היתה אפשרות שפעולת הנס בעולם (עי"ז שיוליד עוד בנים) תה' מיד באותה שעה, שהרי כל זמן ששרה היתה בעולם לא ה' יכול אברהם לישא אשה אחרת (כנ"ל), ולכן, ה' הכרח שפעולת הנס תבוא רק לאחרי ארבעים שנה.

לד. הביאור בנוגע להערות אמו"ר:

בנוגע לג' הענינים ד"סטרא דאברהם", "זכותי", ומה ש"הוה מחנך לון" — מבאר אמו"ר ש"סטרא דאברהם" קשור עם מציאותו של אברהם עצמו, "לא מצד מעשיו וזכותו", ובענין זה "נקט גרים ולא סייע, כי גרם הוא סיבה דחיקא"; "בזכות נקט הלשון סייע, לא גרים", שכן, "סיוע" הוא יותר מאשר

(189) כה, כא. (190) פרש"י עה"פ. (191) חיי שרה כד, סז. (192) פרש"י עה"פ.

שנאמר באברהם³⁰?

ד. דער ביאור אין דעם — בהקדים החילוק צווישן אברהם און שרה³¹ בנוגע זייערע תולדות:

אברהם איז, כפשוטו, געווען ניט נאָר דער פאָטער פון יצחק, נאָר אויך פון ישמעאל'ן — בין, ווי חז"ל זאָגן³², אַז „בנך יחידך אשר אהבת" — איז סיי יצחק, סיי ישמעאל. נאָכמער: ישמעאל איז ביי אים געבאָרן געוואָרן פאַר יצחק'ן.

ד.ה. אַז פון אברהם איז אַרײַס געקומען ניט נאָר דער עם ישראל, נאָר אויך אַנדערע אומות, ביז אַז דער אויבערשטער זאָגט „אב המון גוים נתתיר"³³, ער איז „אב לכל העולם"³⁴.

דאָקעגן שרה איז געווען די מוטער נאָר פון יצחק, ד.ה. איר שייכות איז בלויז צו עם ישראל³⁵.

כב, א. ג.

(30) סיום פרשי כאן.

(31) בהבא לקמן — ראה (בלשון הקבלה וחסידות) — אוה"ת ד"ה ר"ב בנאה פרשתנו כב, א ואילך. תמב, ב ואילך. ת"ח פרשתנו כה, ד ואילך. ולהעיר מביאויז לאדאנאם פרשתנו יג, ב. ד"ה ואתם הדבקים תרפ"ו (סה"ס תישא) פ"ב. לקיש ח"ה ע' 339 ואילך.

(32) סנהדרין פט, ב. סדרא פ"א. תנחומא, ב"ר פרשי — ע"ה (וירא כב, ב). ועוד.

(33) לך י, ה.

(34) פרשי שם. מברכות יג, א. וראה ב"ר פ"ט, כ. ספ"א. ומשמע שהוא על כל הגוים כפשוטו. וראה ירושלמי בבב"ר פ"א ה"ד. רמב"ם הל' בכורים פ"ד ה"ג. ועוד [אבל גם אם תבונה לגרסם הרי, בכדי שיהי הנכרי העריב מגיר עצמו כו' א"א שיהי זה בעצמו כ"א ע"י ההשפעה שנמשך לו מלמעלה ומאברהם היא כאה שהוא דאב להם ומשפיע זאת להם' (אוה"ת שם)].

(35) להעיר שעשו בנו של יצחק ה' ישראל מומי' (קדושינו יח, רע"א). משאיב ישמעאל — ראה בארובה לקמן ע' 191 ואילך.

ניט געהערט צו אברהם'ען (ס"א) בלויז געווען די הבטחה אויף להבא³⁶: לזרעך אתן את הארץ הזאת)?

אויך פאָדערט זיך ביאור בסיים הסדרה: אויף, ויַקְבְּרוּ אוֹתוֹ יצחק ישמעאל³⁷ זאָגן ר"ל³⁸ (און רש"י³⁹ ברענגט עס אַרָאָפּ), „מכאן⁴⁰ שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו". דאָרף מען פאַרשטיין: פאַרוואָס איז די תורה מרמז ישמעאל'ס תשובה טאָן ערשט באַ קבורת אברהם (לאחר פטירתו) — ישמעאל האָט דאָך תשובה געטאָן ווען אברהם האָט נאָך גע' לעבט⁴¹, וואָס דאָס איז, שיבה טובה

(24) כן משמע מפרשי שהביא הכתוב „לזרעך אתן את הארץ הזאת" ולא כבמדרש שהביא הכתוב (שם טו, יח). לזרעך נתחיי ג"י. (ראה ירושלמי חלה פ"ב ה"א). וגם ע"ה שם — הנה בכ"ר (פמ"ד, כב) איתא „מאמרו של הקב"ה מעשה, משאיב בפרשי שם — אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה". (ולהעיר מתי' שם: לבנך אתן, וראה רמב"ן שם).

[ואין להקשות: ס"ס למה לא הביא רש"י הכתוב „לזרעך נתחיי ג"י" כי י"ל, דע"ס מש"מ לא מסתבר שאברהם אמר לבני חת אמירת הקב"ה „לזרעך נתחיי ג"י" (לפני שה' לו זרע) דאמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה — כי זה לא יתקבל אצלם ובמש"כ וק"י שאפילו לאחר שנולד יצחק אמרו ליצני הדור שאינו בנו של אברהם (ב"מ פו, א. תנחומא תולדות ג. הובא בפרשי ר"פ תולדות)]. וראה בארובה לקמן ע' 204 ואילך. לקיש ח"ל ע' 84 ואילך.

(25) כה, ט.

(26) ב"ר טז, סע"ב. וראה ב"ר פס"ב, ג.

(27) ע"ה.

(28) לשון רש"י כאן.

(29) כמפורש בגמרא שם. ת"י פרשתנו שם, ה. ב"ר פנ"ט, ז. פרשי לך טו, טו. וראה פרשי וירא

(י) במדרש לקח טוב. „לזרעך אתנה את הארץ הזאת" ולכאורה תבונה להכתוב שהובא ברש"י ובש"כ טוב. דן וזרעך אתנה — הכתוב דלך יג. ונ' ש"י וראה מפרשי המדרש שם

לפסוק הראשון בפרשה זו לא מדובר כלל אודות „חיי שרה“, אלא אודות הענינים שהיו לאחר קכ"ז שני חיי שרה, לכל לראש ענינים הקשורים עם שרה (קבורת שרה), ובהמשך הפרשה — כמה וכמה ענינים שאינם קשורים לשרה כלל. וא"כ, מדוע נקראת הפרשה כולה „חיי שרה“, היינו, שבנוגע לכל ענין שלמים בפרשה זו, מדגישים שענין זה הוא חלק מפרשת „חיי שרה“?

והביאור בזה:

מבואר במדרש (ב"ר ריש פרשתנו) על הפסוק „ויהיו חיי שרה גו'“ — „ידע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהי“, כשם שהן תמימים כך שנותם תמימים, בת כ' כבת ז' כו' בת ק' כבת עשרים כו'“.

זאת אומרת: כאשר רואים ש„שנותם תמימים“ יודעים „שהן תמימים“. וענין זה מתגלה בסיום כללות העבודה בעלמא דין, היינו, כאשר נשלמו קכ"ז שני חיי שרה, ועבודתה היתה בתכלית השלימות, „בת כ' כבת ז' כו' בת ק' כבת עשרים כו'“, או נתגלה ונתברר שעבודתה היא בתכלית השלימות — „הן תמימים“.

ולכן, אע"פ שפרטי הענינים בנוגע לעבודתה ופעולתה של שרה בעלמא דין מסופרים בפ' וירא, הנה דוקא הפרשה המספרת אודות סיום שני חיי שרה, פטירת שרה וקבורתה כו', נקראת בשם „חיי שרה“ — כי תכלית השלימות בעבודתה נפעל ונתגלה דוקא בסיום שני חיי שרה, שאז עורכים את החשבון והסך-הכל מכל פעולתה ועבודתה בעלמא דין, ע"ד מארו"ל „שוב יום אחד לפני מיתתך“, ואז יודעים ש„כולן שוין לטובה“, „הן תמימים“.

טו. כאשר מתבוננים בעבודת ופעולת שרה בעלמא דין — רואים שכללות עבודתה התבטא בהכנסת אורחים כו', שרה מגיירת את הנשים כו', ועד לתכלית השלימות שלה — לידת יצחק (כמרו"ל אין אשה אלא לבנים), הן באופן דסוד מרע — „גרש האמה הזאת ואת בנה“, והן באופן דעשה טוב — לידת יצחק וחינוכו כו', שממנו נבנה כל עם ישראל כולו, כמ"ש „כי ביצחק יקרא לך זרע“.

והנה, בסיפור התורה אודות לידת יצחק מסופר ש„הניקה בנים שרה“, היינו, ש„ביום המשתה הביאו השרות את בניהן עמהן, והניקה אותם (שרה), שהיו אומרות לא ילדה שרה, אלא אסופי הביאו מן השוק“.

והנה, סיפור זה הוא מפליא ביותר:

כללות הענין ד„הניקה בנים שרה“ לא הי' בדוגמת הענין ששרה מגיירת את הנשים כו', כי גם לאחר ש„הניקה בנים שרה“ נשארו הם במעמדם ומצבם הקודם, ואעפ"כ „הניקה בנים שרה“.

ויתירה מזו: מדובר אודות השרות „שהיו אומרות לא ילדה שרה, אלא אסופי הביאו מן השוק“, „ליצני הדור“, היינו, שהן באו ממרחקים, וטלטלו את בניהן הקטנים (שצריכים להניקם) עמהם, זאת אומרת, שמדובר כאן אודות אלו שלא חסכו כל מאמץ והשתדלו ככל האפשרי אולי יצליחו לפרסם בעולם שמה שאברהם ושרה אומרים שנעשה להם נס ונולד להם בן לעת זקנתם — „לא היו דברים מעולם“, „לא ילדה שרה אלא אסופי הביאו מן השוק“!

ואעפ"כ, הנהגת שרה עם שרות אלו היא — „הניקה בנים שרה“, היינו, ששרה לוקחת את בני השרות הנ"ל, ומניקה אותם מחלבה, שהחלב קשור עם הדם, חיות האדם כו', ויתירה מזו: לאחר שהדם מתברר, דם נעכר ונעשה חלב, כמבואר

בדרושי ספה"ע (לקו"ת במדבר יז, ד. ובכ"מ), ואעפ"כ „הניקה בנים שרה“.
דהנה, כדי לשלול את טענתם ש„לא ילדה שרה אלא אסופי הביאו מן השוק“,
לא ה' הכרח כלל ששרה תניק את בני השרות, כי גם כאשר השרות היו רואות
שהיא מניקה את יצחק, היתה מתאמתת אצלם הידיעה ש„ילדה שרה“ — ואעפ"כ
„הניקה בנים שרה“, היינו, שהניקה את כל בני השרות. וא"כ, הרי זה דבר מבהיל
ומפליא!

ועפ"ז מוכן שעבודת שרה היתה באופן ד„טוב לשמים וטוב לבריות“ — שלכן
„הניקה בנים שרה“, גם כאשר מדובר אודות בני השרות שהיו במעמד ומצב האמור.

יז. ההוראה מסיפור זה בנוגע לפועל:

בזמן אברהם ושרה, קודם שנתגלה כללות הענין ד„אתה בחרתנו מכל העמים“,
ה' הענין ד„הניקה בנים שרה“ בנוגע לכל העולם כולו, אבל לאחר מ"ת, כאשר
„אתה בחרתנו מכל העמים“, הרי הענין ד„הניקה בנים שרה“ הוא בנוגע לבני בלבד.
זאת אומרת: כאשר פוגשים יהודי שנמצא במעמד ומצב שרוצה לפעול
חלישות בענין של יהדות ח"ו, ומוכן אפילו לטלטל את בנו כו' כדי לנסות אולי יצליח
בהנהגתו כו' — הנה גם ההנהגה עם יהודי זה צריכה להיות באופן ד„הניקה בנים
שרה“, היינו, שצריכים לקחת את בנו הקטן של יהודי זה, וכן לקחת את היהודי הזה
בעצמו, שהוא גם „קטן“ בעיני יהדות, ולהניק אותם ב„חלב“ התורה, היינו, לא זו
בלבד שצריכים לתת להם בחי' ה"מס" שבתורה, נגלה דתורה, אלא צריכים לתת להם
גם בחי' „חלב“ שבתורה, פנימיות התורה, שזהו כללות הענין ד„דבש וחלב תחת
לשונך“, דקאי על פנימיות התורה, כמבואר בכ"מ.

וזהו כללות הענין ד„טוב לשמים וטוב לבריות“, היינו, שכללות העבודה צריכה
להיות לא רק באופן ד„טוב לשמים“, אלא גם באופן ד„טוב לבריות“, וכפי שמבאר
אדמו"ר הזקן (תניא פל"ב) „שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו ולכן נקראים בשם
בריות בעלמא“, היינו, שמעלתם היחידה היא שנבראו ע"י הקב"ה, „צריך כו' לקרבן
לתורה ועבודת ה'“.

וקירוב ה„בריות“ לתורה ועבודת ה' הוא באופן ד„הניקה בנים שרה“, היינו,
שמשפיע ונותן להם גם בחי' „חלב“ שבתורה, שזהו כללות הענין דפנימיות התורה,
כנ"ל. וכל זה — למרות שנמצאים במעמד ומצב ירוד ביותר, עד שמנסים להחליש
ח"ו עיני יהדות כו'. וזהו גם כללות הענין ד„יפוצו מעינותיך חוצה“ דוקא.

זאת אומרת, שעבודתו בקו ד„טוב לבריות“ הוא כאותו אופן ובאותה השתדלות
בדוגמת עבודתו בקו ד„טוב לשמים“, היינו, שאינו מסתפק בזה שמשפיע ונותן
ל„בריות“ דבר מועט וקטן כו', אלא עבודתו בקו ד„טוב לבריות“ היא בשוה לאופן
עבודתו בקו ד„טוב לשמים“. ולכן הרי הוא משפיע ונותן ל„בריות“ את הענינים
דפנימיות התורה כו'.

וכאשר טוען שאינו יכול להתעסק עם הזולת כו' מאחר שבאותה שעה שיוצא
לרחוב לדבר עם הזולת אינו יכול ללמוד תורה עם בנו, וא"כ — טוען הוא — כיצד
יכול לוותר על חינוך בנו עבור טובת הזולת?! — הנה על זה באה ההוראה מכללות
הסיפור ד„הניקה בנים שרה“, ששרה הניקה את בני השרות למרות שבאותה שעה לא
היתה יכולה להניק את יצחק, וכל זה — אעפ"כ שיצחק ה' בנה יחידה, וממנו נבנה
כל עם ישראל!